

О. В. Левченко,

кандидат військових наук, професор, командир військової частини А1906, генерал-майор,

В. В. Троцько,

кандидат військових наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник військової частини А1906,

І. С. Василенко,

кандидат військових наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник військової частини А1906

Уточнення понятійного апарату з питань оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України

У статті на основі аналізу сучасних наукових підходів та практичного досвіду обґрунтовано необхідність уточнення понятійного апарату з питань оцінювання рівня воєнної загрози. Запропоновано градацію рівнів воєнної загрози національній безпеці України та наведено уточнені визначення понять «ризик», «виклик», «загроза застосування воєнної сили».

Аналіз останніх подій навколо України показує, що основною передумовою запобігання війни та організації ефективної відсічі агресії є своєчасне виявлення передумов до виникнення воєнної загрози національній безпеці України. Виявлення зазначених передумов здійснюється відповідальними за це органами в процесі оцінювання воєнно-політичної обстановки шляхом аналізу намірів та дій інших держав стосовно України. За результатами такого аналізу визначається рівень воєнної загрози національній безпеці України. Але для цього необхідно мати відповідний інструментарій, зокрема чітку шкалу (систему «мірил») можливих рівнів воєнної загрози національній безпеці.

Проблема оцінювання воєнних загроз національній безпеці України розглядається у роботах багатьох вітчизняних науковців, проте питання градації цих загроз, визначення та обґрунтування пов'язаного із загрозами понятійного апарату викладені лише в декількох із них [1, 2]. У цих працях автори пропонують п'ять рівнів воєнної загрози: співробітництво – зростання рівня воєнної небезпеки – воєнна загроза – безпосередня воєнна загроза – збройна агресія. Вказані рівні мають визначати за величиною комплексного показника небезпеки $K(t)$ ($0 < K(t) < 1$), котрий розраховується як відношення накопичених негативних експертних оцінок подій до їхніх максимальних значень. На наш погляд, такої градації рівнів воєнної загрози притаманні певні недоліки, які ускладнюють її застосування на практиці:

- неможливість її використання для оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України у випадках загрози розв'язання прикордонного конфлікту, загрози терористичного акту та інших, не пов'язаних із поетапним наростанням міждержавного конфлікту й підготовкою до збройної агресії;
- проблематичність визначення безпосередньо самого рівня воєнної загрози за допомогою показника $K(t)$.

Аналіз зарубіжних джерел свідчить про відмінності підходів до градації воєнних загроз у різних країнах. Так, у Республіці Білорусь дослідники пропонують таку градацію воєнної небезпеки: безпека – ризик – виклик – воєнна загроза. При цьому ризики та виклики вважаються формами загроз у стадії їх зародження. У Російській Федерації під час дослідження проблем національної безпеки застосовують таку градацію: ризик – виклик – небезпека – загроза. У Стратегії національної безпеки США використовуються такі категорії, як ризик та виклик.

Загалом аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних авторів свідчить, що наявні підходи визначення градації загроз (зокрема й воєнних) національній безпеці держави мають здебільшого теоретичну спрямованість і розраховані на використання в науково-дослідних установах та аналітичних центрах. Практичне їх застосування є проблематичним. Крім того, чіткого визначення градації воєнних загроз національній безпеці України, як і градації інших загроз, немає в жодних нормативно-правових

документах держави. А існуючі терміни щодо воєнних загроз у різних документах мають різне тлумачення і також вимагають їх обговорення й уточнення. Зважаючи на це, виникає нагальна потреба в уточненні понятійного апарату з питань оцінювання рівня воєнної загрози та пристосування його до умов практичного визначення рівня воєнної загрози національним інтересам України, що і є метою цієї статті.

В основу підходу до визначення градації воєнних загроз національній безпеці України доцільно покласти положення, запропоновані в [1, 2], з урахуванням досвіду практичної роботи спеціалістів Міністерства оборони України за цим напрямом. У цих положеннях зазначено, що загроза з'являється тоді, коли зростає воєнна небезпека для держави та її рівень досягає певного значення. У разі зниження воєнної небезпеки нижче цього рівня відповідна загроза зникає. Тобто рівні загроз мають ступінчастий характер.

Виходячи з такого підходу, доцільно вважати, що воєнна загроза національній безпеці України з боку протилежної воєнно-політичної сили, наприклад суміжної держави, має характер не постійної та безперервної зміни в часі, а змінюється дискретно, відповідно до реалізації намірів та дій, які застосовує ця сила до України. Такий підхід до градації найбільш раціональний, тому що дає змогу значно спростити сам процес оцінювання рівня загроз і не потребує проведення безперервної та складної процедури оцінювання, запропонованої в існуючих підходах.

Беручи за основу підхід з дискретним оцінюванням рівня воєнної загрози та враховуючи поняття, які використовуються в чинній Воєнній доктрині України [3], пропонується визначити такі градації рівня воєнної загрози національній безпеці України: ризик, виклик та загроза застосування воєнної сили. Водночас потрібно зауважити, що визначення термінів «воєнно-політичний виклик», «воєнно-політичний ризик» та «загроза застосування воєнної сили», наведені в тексті Воєнної доктрини та в роз'ясненнях до цього документа [4], є дещо аморфними й не мають чітко визначених семантичних відмінностей. Це ускладнює їх практичне використання в інформаційно-аналітичних підрозділах під час аналізу та класифікації намірів і дій інших держав щодо України.

З метою уточнення понятійного апарату з питань оцінювання рівня воєнної загрози та пристосування його до умов практичного визначення рівня воєнної загрози національним інтересам України проведено аналіз наявних визначень понять «ризик», «виклик», «воєнна загроза», «потенційна воєнна загроза», «реальна воєнна загроза», «рівень воєнної загрози», наведених як у довідкових джерелах [1, 2, 5–12], так і в нормативних документах, а саме: у законах України, постановах Кабінету Міністрів України, Національного банку України, міністерств і державних комітетів України.

За результатами аналізу встановлено, що наявні визначення вказаних вище термінів описують різні

категорії, не мають однозначного тлумачення, мають здебільшого теоретичний характер, а введення нових термінів («воєнно-політичний ризик», «воєнно-політичний виклик») не тільки не уточнює, а навпаки, ускладнює зазначений понятійний апарат.

Виходячи з існуючих визначень терміна «ризик», можна зробити висновок, що нині немає єдиного підходу до його тлумачення. У більшості нормативно-правових документів України цей термін розуміється як імовірність (можливість) виникнення (або не виникнення) певної події (обставини). Разом з тим, деякі джерела [5–7, 13], зокрема й «Великий тлумачний словник сучасної української мови», трактують «ризик» як усвідомлену можливість небезпеки, можливість збитків, неуспіху в якійсь справі або появу обставин, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій.

Відповідно до Указу Президента України № 389 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року “Про Нову редакцію Стратегії національної безпеки України”» від 8 червня 2012 р., ризик – це наміри або дії однієї зі сторін зовнішніх або внутрішніх відносин, які спрямовані на досягнення власних інтересів і можуть за певних умов опосередковано заподіяти шкоду національним інтересам іншої сторони. Уточнюючи це визначення для завдань оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України та з урахуванням тлумачення поняття «воєнно-політичний ризик», наведеного в новій редакції Воєнної доктрини України, можна зробити висновок, що **ризик – це сукупність обставин, факторів, намірів або дій протилежної воєнно-політичної сили, які за певних умов можуть призвести в майбутньому до зниження рівня воєнної безпеки України.**

Прикладами ризику для національної безпеки України є: прийняття суміжною з Україною державою доктрин (стратегій), планів, концепцій, у яких декларуються наміри щодо нарощування воєнного потенціалу; нарощування потужностей оборонної промисловості; порушення раніше укладених договорів (домовленостей); недотримання правил перебування на території України підрозділами збройних сил (ЗС) інших держав, установлених відповідними домовленостями, тощо.

Визначення терміна «виклик», наведене в Указі Президента України № 389 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року “Про Нову редакцію Стратегії національної безпеки України”» від 8 червня 2012 р. (виклик – це наміри або дії однієї зі сторін зовнішніх або внутрішніх відносин, які спрямовані на вирішення суперечностей у відносинах, демонстративно нехтуючи національними інтересами іншої сторони та можливістю заподіяти їм шкоду), також потребує уточнення в інтересах оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України з таких причин:

- надане визначення терміна «виклик» сформульоване для оцінювання стану (рівня) національної безпеки держави загалом;

- визначення термінів «ризик» та «виклик» дуже подібні, тому на практиці неможливо встановити між ними чітку різницю.

Ураховуючи зазначене та зважаючи на наявні тлумачення терміна «виклик», а також визначення поняття «воєнно-політичний виклик» у новій редакції Воєнної доктрини України, пропонується під **викликом** розуміти **сукупність обставин, факторів та дій протилежної воєнно-політичної сили, які призвели (призводять) до формування передумов до виникнення воєнної загрози Україні.**

Прикладами виклику для національної безпеки України є: посилення діяльності зовнішніх воєнно-політичних сил, зацікавлених у втягуванні України у збройний конфлікт (війну); проведення в суміжній державі розробок зброї масового ураження та далекобійної високоточної зброї; оснащення ЗС новітніми зразками та системами озброєння, бойові можливості яких значно перевищують озброєння ЗС України, або у ЗС України відсутні ефективні засоби боротьби з ними; посилене фінансування потреб оборони; нарощування бойового та чисельного складу ЗС до розмірів, що значно перевищують потреби оборони; підвищення інтенсивності ведення розвідки; проведення заходів бойової та оперативної підготовки без попереднього узгодження з українською стороною.

Відповідно до [5], семантичне значення слова «загроза» визначається як можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для когось, чого-небудь; те, що може заподіяти яке-небудь зло, якусь неприємність. У [6] загроза визначається як сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства й держави. А в [11] загроза трактується як можливість виникнення якогось чинника, здатного заподіяти яке-небудь зло певному об'єкту.

Виходячи з наведеного, а також із положень нової редакції Воєнної доктрини України, під **загрозою**, в розумінні застосування воєнної сили, пропонується **розуміти дії протилежної воєнно-політичної сили, які свідчать про безпосередню підготовку або готовність до застосування воєнної сили проти України.**

Принципова відмінність між такими рівнями воєнної загрози національній безпеці України, як «**ризик**», «**виклик**», з одного боку, та «**загроза застосування воєнної сили**» – з другого, полягає в такому:

- ризики й виклики з боку суміжної держави стосовно України проявляються в умовах, коли міждержавні відносини загалом мають неконфліктний характер, а врегулювання суперечностей, що виникають, здійснюється шляхом укладання міждержавних угод, проведення робочих зустрічей найвищих посадових осіб держав, створення міждержавних комісій тощо;

- загроза застосування воєнної сили виникає за умов здійснення державою заходів з безпосередньої підготовки до війни.

Водночас безпосередня підготовка до розв'язання війни, а відтак і існування загрози застосування воєнної

сили, може тривати певний проміжок часу й охоплювати кілька послідовних етапів з підготовки ЗС та економіки держави до неї. Тому для забезпечення адекватного й випереджувального реагування на виявлені загрози доцільно здійснювати більш точне визначення ступеня готовності протилежної воєнно-політичної сили до розв'язання війни. Із цією метою вважається необхідним такий рівень воєнної загрози національній безпеці України, як «**загроза застосування воєнної сили**», розбити на кілька підрівнів. Залежно від змісту та обсягу заходів, які на даний час можуть здійснюватися суміжними державами щодо безпосередньої підготовки до війни, такими підрівнями можуть бути (рис. 1):

- загроза застосування воєнної сили низька;
- загроза застосування воєнної сили середня;
- загроза застосування воєнної сили висока.

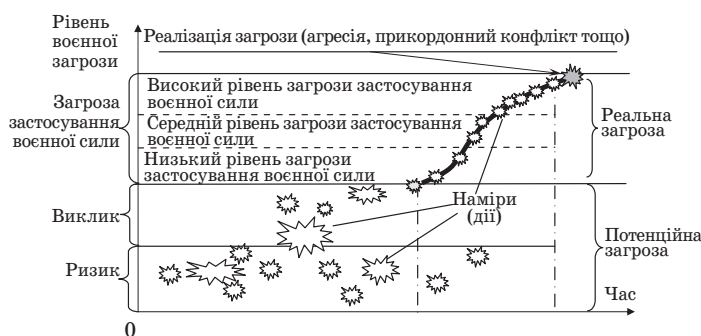

Рис. 1. Градація рівнів воєнної загрози національній безпеці України

Як варіант, конкретне визначення підрівня загрози застосування воєнної сили проти України пропонується здійснювати відповідно до повноти виконання заходів з переведення ЗС суміжних держав у вищі ступені бойової готовності (табл. 1) [14–16].

Таким чином, автори пропонують термінологічний апарат для оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України, перевагами якого, на наш погляд, є:

- зрозумілість для здійснення оцінювання експертами, яка не потребує застосування додаткових спеціальних знань для його проведення;
- простота, що дає змогу створювати послідовну та зручну для використання методичку, зокрема із застосування комп'ютерних обчислень;
- зв'язок із реальними намірами та діями певної воєнно-політичної сили стосовно можливого застосування воєнної сили проти України;
- адекватність опису процесу наростання воєнної загрози – від виникнення ускладнень у міждержавних відносинах або посилення дії несприятливих геополітичних чинників на Україну (ризик, виклик), до можливого застосування воєнної сили проти України (загроза);
- несуперечливість понятійному апарату, який використовується в низці досліджень та деяких концептуальних документах: ризик і виклик можуть вважатися

Таблиця 1

Рівні загроз національній безпеці України (варіант)

Рівень воєнної загрози національній безпеці України	Стан бойової готовності ЗС суміжних держав (блоків держав)		
	Російська Федерація	Польща	НАТО
Ризик, виклик	ЗС перебувають у бойовій готовності «Постійна»	ЗС перебувають у бойовій готовності «Постійна»	ЗС перебувають у бойовій готовності «Постійна»
Загроза застосування воєнної сили низька	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Підвищена»	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Підвищена»	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Застережливі заходи»
Загроза застосування воєнної сили середня	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Воєнна загроза»	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Воєнна загроза»	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Запобігання загрози»
Загроза застосування воєнної сили висока	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Повна»	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Повна»	Початок здійснення заходів з переведення ЗС у бойову готовність «Відбиття агресії»

потенційною загрозою, а загроза застосування воєнної сили – реальною загрозою (див. *рис. 1*);

- можливість розробки простого математичного апарату оцінювання рівня воєнної загрози та відповідного програмного забезпечення, що уможливорює автоматизацію певного етапу процесу оцінювання.

Подальшими дослідженнями в цьому напрямі можуть бути уточнення змісту таких рівнів воєнної загрози національній безпеці України, як «загроза застосування воєнної сили низька», «загроза застосування воєнної сили середня» та «загроза застосування воєнної сили висока», відповідно до досвіду розв'язання агресії Російською Федерацією проти України, а також розроблення методики оцінювання рівня воєнної загрози національній безпеці України.

Перелік літератури

1. *Косевцов В. О.* Національна безпека України: теорія, реальність, прогноз : монографія / ЦМБСС. – К. : Сатсанга, 2000. – 80 с.
2. *Богданович В. Ю.* Теоретические основы анализа проблем национальной безопасности государства в военной сфере : монография / В. Ю. Богданович. – К. : Основа, 2006. – 296 с.
3. Указ Президента України № 390/2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 8 червня 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 45.
4. *Можаровський В. М., Затинайко О. І., Павленко В. І.* та ін. Нова Воєнна доктрина України: принципи воєнної політики України в умовах позаблокового статусу / В. М. Можаровський, О. І. Затинайко, В. І. Павленко, В. П. Бочарніков, С. В. Свешніков // Наука і оборона. – 2012. – № 2. – С. 18–26.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусол. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. *Богущ В. М.* Розвідка в інформаційному суспільстві: Довідник-словник / В. М. Богущ. – К. : МО України, 2000. – 768 с.

7. *Івченко А. О.* Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Харків : Фоліо. – 2006. – 766 с.

8. ВСТ 01.004.002 – 2007 (01) Воєнна безпека. Стратегічне планування. Терміни та визначення.

9. *Демидов Б. А., Величко А. Ф., Волощук И. В.* Системно-концептуальные основы деятельности в военно-технической области. – Кн. 1 : Концептуальные основы и элементы национальной безопасности / Б. А. Демидов, А. Ф. Величко, И. В. Волощук; под ред. Б. А. Демидова. – К. : Технологічний парк, 2004. – 736 с.

10. *Ситник Г. П., Абрамов В. І., Кучма Д. Я.* Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. : у 3 ч. / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, Д. Я. Кучма. – Ч. 1 : Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки. – К. : НАДУ, 2009. – 243 с.

11. *Вагапов В. Б.* Від задекларованого нейтралітету до вимушеної позаблоковості / В. Б. Вагапов. – К. : ВД «Стилос», 2012. – С. 123–133.

12. *Левченко О. В.* Оцінка воєнно-політичної, воєнно-стратегічної обстановки і противника / О. В. Левченко. – К. : НАО України, 2006. – 304 с.

13. Военный энциклопедический словарь / гл. ред. комиссии Н. В. Огарков. – М. : Воениздат, 1983. – 863 с.

14. Боевая и мобилизационная готовность подразделений и частей [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://www.gromozeka.narod.ru/pub/takt5.htm>.

15. Система предупреждений НАТО – степени готовности | Военная техника [Электронный ресурс.] – Режим доступа : <http://projectrussia.info/?p=38>.

16. *Kaczmarek J., Łepkowski W., Zdrodowski B.* Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. – Wydanie szóste. – Warszawa, 2008. – С. 172 [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://mkuliczkowski.pl/static/pdf/slownik.pdf>.

Надійшла до редакції 15 квітня 2014 р.